

ՀՀ ՄՇԱԿՈՒԹՅԱՆ ՆԱԽԱՐԱՐՈՒԹՅՈՒՆ
MINISTRY OF CULTURE OF RA

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ԹԱՆԱԳԱՐԱՆ-ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ
KOMITAS MUSEUM-INSTITUTE

Հովանավոր՝
Sponsor:

ԿՈՄԻՏԱՍԻ ԹԱՆԳԱՐԱՆ-ԻՆՍՏԻՏՈՒՏ

ՀՆՁՅՈՒՆ ԵՎ ԼՌՈՒԹՅՈՒՆ

Երաժիշտը և նվագարանը դարերի հոլովույթում

Գիտական հոդվածներ և պատկերագիրք
Պատասխանատու խմբագիր՝ Հռիփսիմե Պիկիչյան
Ցուցադրության համադրող՝ Նայիրի Խաչատուրեան

Երևան, 2017
Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի հրատարակչություն

KOMITAS MUSEUM-INSTITUTE

SOUND AND SILENCE

The Musician and Musical Instruments Throughout the Centuries

Articles and Catalogue
Edited by Hripsime Pikichian

Exhibition Curator: Nairi Khatchadourian

Yerevan, 2017
Publication of Komitas Museum-Institute

ՀՏԴ 78.03(479.25)

ԳՄԴ 85.313(5Հ)

Հ 727

Հնչյուն և լռություն. երաժիշտը և նվագարանը դարերի հոլովոյթում: Գիտական
Հ 727 հոդվածների ժողովածու և ցուցադրության պատկերագիրք.- Եր.: Կոմիտասի
թանգարան-ինստիտուտի հրատարակչություն, 2017.- 360 էջ:

ՀՏԴ 78.03(479.25)

ԳՄԴ 85.313(5Հ)

ISBN 978-9939-9134-3-8

© Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտ, 2017

© Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի հրատարակչություն, 2017

Հրատարակվում է ՀՀ ԳԱԱ Արվեստի ինստիտուտի գիտական խորհրդի որոշմամբ

Պատասխանատու խմբագիր՝
Հռիփսիմե ՊԻԿԻՉՅԱՆ (պ.գ.թ.)

Խմբագրական խորհուրդ՝
Գայանե ԱՄԻՐԱՂՅԱՆ (ա.գ.թ.)
Նիկոլայ ԿՈՍՏԱՆԴՅԱՆ (ա.գ.թ.)
Նանե ՄԻՍԱԿՅԱՆ
Տաթևիկ ՇԱԽԿՈՒԼՅԱՆ (ա.գ.թ.)

Ցուցադրության համադրող՝
Նայիրի ԽԱՉԱՏՈՒԲԵԱՆ

Անգլերեն տեքստերի սրբագրիչ՝
Նորա ՊԱՅՐԱՄԵԱՆ
Ռուսերեն տեքստերի սրբագրիչ՝
Մարիաննա ՏԻԳՐԱՆՅԱՆ

Գրքի ձևավորողներ՝
Էդիկ ՊՈՂՈՍՅԱՆ, Արմինե ՇԱՀԲԱԶՅԱՆ

Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտի նախաձեռնությամբ 2017 թ. ապրիլի 8-ից օգոստոսի 29-ը կայացավ «Հնչյուն և լռություն. երաժիշտը և նվագարանը դարերի հոլովույթում» խորագիրը կրող ցուցադրությունը: Սույն ժողովածուն պարունակում է ցուցանմուշների պատկերագիրքը և գիտական հոդվածներ, որտեղ քննարկվում են հայ երաժշտության պատմության մեջ երաժշտին և նվագարաններին առնչվող հիմնախնդիրներ՝ ըստ հնագիտական, մատենագիտական, լեզվաբանական, արվեստաբանական, ազգագրական, մշակութաբանական և այլ աղբյուրների: Ժողովածուն անդրադառնում է նվագարանների ստեղծման և զարգացման պատմությանը, կենցաղավարմանը, գործառույթներին, մշակութաբանական համատեքստին, լուսաբանում է երաժշտի ու վարպետի դերը պատմության հոլովույթում:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹՅՈՒՆ
CONTENT

Նախաբանի փոխարեն In Lieu of a Preface	8
Երախտագիտության խոսք Acknowledgements	12
Հոդվածներ Articles	14
Ամփոփումներ Резюме Abstracts	136 147 157
Պատկերագիրք Catalogue	168
Համադրողի խոսք Curator Word	170 171
Օգտագործված գրականություն Библиография Bibliography	318
Անվանացանկ Index	344

ՆԱԽԱԲԱՆԻ ՓՈԽԱՐԵՆ
IN LIEU OF A PREFACE

Կոմիտասի թանգարան-ինստիտուտում ստեղծված «Հնչյուն և լռություն. երաժիշտը և նվագարանը դարերի հոլովոյթում» խորագիրը կրող ցուցահանդեսը հայ երաժշտական մշակույթի կարևորագույն ոլորտներից մեկն այցելուների համար թանգարանային լեզվով բացահայտելու ինքնատիպ եղանակներից է:

Ցուցահանդեսի թեմատիկ բաժինների վեր-նագրերն ու Հայաստանի տարբեր թանգարան-ներից ի մի հավաքված երաժշտական արտե-փաստերի ձևավորումը բնաստեղծական շունչ են հաղորդում ավանդական նվագարանային մշակույթը գիտական ճշգրտությամբ և համա-կողմանի մատուցելու գաղափարին: Իսկ ցու-ցահանդեսի պատկերագրքի հրատարակումը միտված է դարերի հոլովոյթից եկող նվագարա-նային մշակույթը հորիզոնական (տարածություն) և ուղղահայաց (Ժամանակ) մակարդակներում բոլորի համար հասանելի ու տեսանելի դարձնե-լուն: Հենց այդ նպատակով այստեղ ներառված են տարբեր գիտաճյուղեր ներկայացնող մերօր-յա մի խումբ մասնագետների հետազոտություն-ները՝ նվիրված նվագարանային մշակույթի բազմաշերտ դրսևորումներին: Հոդվածների թե-մաները և բովանդակությունը ներդաշնակորեն ամբողջացնում են ցուցադրվող վավերագրերն ու յուրօրինակ երկխոսության հրավիրում ըն-թերցողին: Նա հնարավորություն է ստանում վե-րաձվելու ցուցահանդեսի հեռակա ու մշտական այցելուի, հաղորդակցվելու մշակութային արժեք-

The exhibition *Sound and Silence. The Musician and Musical Instrument Throughout the Centuries* created and presented in the Komitas Museum-Institute is a unique way for visitors to discover one of the most important branches of music through the museological experience.

The section titles of the exhibition and the layout of the musical artefacts gathered from various museums in Armenia give a poetic dimension to the idea of representing traditional instrumental music culture with scholarly accuracy and comprehensiveness. The publication of the exhibition catalogue is aimed at highlighting the evolution of instrumental music throughout the centuries on both horizontal (distance) and vertical (time) levels, as well as making it accessible to all. To that end, the articles included in this catalogue sample from a group of modern-day scholars from various disciplines and are devoted to the multi-layered manifestations of the culture of instruments. The subject and content of the articles complement the documents and artefacts displayed and invite the reader to partake in an original dialogue. The reader gets a chance to become a permanent yet distant visitor of the exhibition, speak of cultural values, and then also think and discuss his perceptions and feelings regarding the evidence and ideas presented by the archaeologist, linguist, art historian, architect, ethnographer, and musicologist. The thematic logic of the articles is reminiscent of a collective monograph and offers a slightly different

ՀՈԴԿԱԾՆԵՐ ARTICLES

Արսեն Բորոխյան

Լռությունից դեպի աղմուկ. հնագիտության ներուժը նախապատմական
Հայաստանի երաժշտական արվեստի հետազոտման գործում

16

Տորք Ղալալեան

Վիպասանական արուեստը, երաժիշտ-կատարողները եւ
նուագարանները վաղմիջնադարեան Հայաստանում.
լեզուա-մշակութաբանական ակնարկ

38

Նազենի Ղարիբյան, Անի Ենոքյան

Հնչող պատկերներ. երաժիշտը և նվագարանը
հայկական մանրանկարներում

54

Լյուբա Կիրակոսյան

Հայկական եկեղեցիների ակուստիկ առանձնահատկությունները

64

Աստղիկ Իսրայելյան

Զանգերն ու բոժոժները հմայություններում,
եկեղեցում և երաժշտարվեստում

70

Մարիաննա Տիգրանյան

Հանճարեղ ժամհարը. Կոնստանտին Սարաջև (1900-1942)

80

Հռիփսիմե Պիկիչյան

Նվագարաններն ու ձայնեղ գործիքները հայ մանուկների կենցաղում.
ազգաբանական դիտարկումներ

94

Անահիտ Բաղդասարյան

Որոշ դիտարկումներ հայ ավանդական (մոնոդիկ) երաժշտության
նվագարանային բազմաձայնության վերաբերյալ

118

Տաթևիկ Շախկուլյան

Կոմիտասյան անդրադարձ նվագարաններին

128